

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ІСТОРІЯ

<https://doi.org/10.26565/2227-6505-2025-41-07>

УДК 378.4(477.54-25)ХНУ(091)

М. В. ЧУГУЄНКО, канд. філос. наук, доц.,
доцент кафедри українознавства філософського факультету
e-mail: m.v.chuguenko@karazin.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4340-6890>
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна
майдан Свободи 4, Харків 61022, Україна.

**ВІД ІМПЕРСЬКОГО ДО НАЦІОНАЛЬНОГО:
ІСТОРИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ КРИЗЬ
ПРИЗМУ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ.**

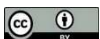
Мета. Стаття має на меті проаналізувати історичну трансформацію Харківського університету від імперської доби до сьогодення крізь призму постколоніальної теорії, зокрема концепцій Хомі Бгабги, демонструючи, як університет, заснований як інструмент імперського панування, став одночасно простором національного опору та рефлексії. Досліджується вплив російського/радянського колоніалізму на інституційну культуру, освітній процес та формування ідентичності, а також аналізуються сучасні процеси деколонізації, каталізовані повномасштабною війною 2022 року.

Методологія дослідження. Дослідницька стратегія базується на застосуванні постколоніальної теорії як аналітичного інструментарію до історичного аналізу розвитку Харківського університету. Ключовими є концепції Хомі Бгабги: амбівалентність колоніального дискурсу, мімікрія як стратегія наслідування, що породжує відмінність, гібридизація як результат культурної взаємодії у "третьому просторі", та "бездомність" (unhomeliness) як вияв культурної дислокації. Враховується специфіка російського колоніалізму, спрямованого на присвоєння історії та культури.

Наукова новизна. Уперше у вітчизняній історіографії предметом спеціального наукового дослідження стала комплексна історія Харківського університету впродовж імперського, радянського та пострадянського періодів, проаналізована через системне застосування теоретичного апарату постколоніальних студій, зокрема концепцій Х. Бгабги. Розкрито амбівалентну роль університету як інституції, що водночас трансливала імперські наративи та створювала простір для формування національної суб'єктності. Проаналізовано сучасний етап деколонізації університету як багаторівневий процес, прискорений війною.

Висновки. Історичний шлях Харківського університету є яскравим прикладом колоніальної амбівалентності, де імперський проект співіснував із зародженням національного опору. Концепції Бгабги (мімікрія, гібридність) ефективно пояснюють цю динаміку. Специфіка російського колоніалізму полягала у прагненні апропріації української культури. Повномасштабна війна 2022 року стала каталізатором деколонізації, яка передбачає системні зміни у навчальних програмах, інституційній культурі, мовній політиці, символічному просторі та міжнародній інтеграції, утверджуючи університет як суб'єкт української інтелектуальної незалежності.

Ключові слова: Харківський університет, постколоніальна теорія, Хомі Бгабга, мімікрія, деколонізація, російський колоніалізм, гібридність.

Як цитувати: Чугуєнко М. В. Від імперського до національного: історична трансформація Харківського університету крізь призму постколоніальної теорії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*. 2025. Вип. 41. С. 76-86. <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2025-41-07>

In cites: Chuhujenko M. V. (2025). From Imperial to National: The Historical Transformation of Kharkiv University Through the Lens of Postcolonial Theory. *V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin «History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences»*, Issue 41, (76-86). <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2025-41-07> (in Ukrainian).

Міркування постколоніального теоретика Хомі Бгабги про амбівалентність колоніальної мімікрії влучно описують складну та суперечливу роль університету як інституції у колоніальному та постколоніальному контекстах. Харківський університет, заснований у 1804 році за указом імператора Олександра I як слухняне знаряддя імперської експансії та поширення російської культури на українських землях, із часом парадоксальним чином перетворився з провідника імперських наративів на осередок, де зароджувалося національне пробудження. Його історична траєкторія відображає ширші процеси боротьби за культурну та політичну суб'єктність України. Від імперського форпосту, покликаного виховувати лояльні до імперії кадри, через радянську добу з її спробами тотального ідеологічного переформатування та русифікації, до пострадянської інерції й, нарешті, до рішучої деколонізації, прискореної повномасштабною війною Росії проти України у 2022 році, – шлях Харківського університету є справжнім мікрокосмом української історії. Сучасні виклики, спричинені руйнуванням освітньої інфраструктури та екзистенційною загрозою українській державності, лише актуалізували питання деколонізації знання, переосмислення власної історії та утвердження інтелектуальної незалежності.

Автор має на меті проаналізувати історичну трансформацію Харківського університету від імперської доби до сьогодення крізь призму постколоніальної теорії, зокрема концепцій Хомі Бгабги, демонструючи, як університет, заснований як інструмент імперського панування, став одночасно простором національного опору та рефлексії. Історичний розвиток Харківського університету являє собою доволі цікавий приклад складних динамік колоніальної влади та національного опору, які ефективно аналізуються крізь призму постколоніальної теорії. Заснований як імперський проєкт, університет водночас створив умови для формування національної рефлексії та мобілізації. Радянський період став спробою насильницького розриву з минулим та ідеологічного перекодування, тоді як пострадянська епоха виявила як стійкість колоніальної інерції, так і зростання національної свідомості. Повномасштабна війна, розпочата у 2022 році, прискорила процеси деколонізації університету, утвердивши його роль як бастиону української національної ідентичності та інтелектуального суверенітету.

Постколоніальна теорія як аналітичний інструмент

Постколоніальна теорія, що виникла в результаті осмислення наслідків європейського колоніалізму, пропонує потужний концептуальний апарат для аналізу і викриття тривалих ефектів імперського домінування над культурою, політикою та суспільною свідомістю колонізованих народів. Освіта у цьому контексті виступає стрижневим механізмом закорінення колоніального впливу. Університети одночасно слугували як знаряддям накидування мови, культури та ідеології метрополії, так і місцем, де через доступ до знань та концентрацію інтелектуальних сил народжувалася критична рефлексія, формувалася національна свідомість і виникали рухи опору тощо.

Базові концепти постколоніальної теорії, розроблені Хомі Бгабгою, дозволяють глибше осмислити цю суперечливість. Поняття амбівалентності підкреслює внутрішню нестабільність колоніального дискурсу та влади. Мімікрія, як прагнення колонізованого суб'єкта наслідувати колонізатора, ніколи не є повним копіюванням. Вона завжди виробляє "майже те саме, але не зовсім", створюючи тривожний ефект схожості, що підриває авторитет колоніальної норми

[21, с. 88]. Харківський університет, вимагаючи засвоєння імперської культури, ненавмисно стимулював процеси мімікрії, які, переростаючи у гібридизацію, ставали основою для формування альтернативної ідентичності [21, с. 90].

На особливу увагу заслуговує також поняття "бездомності" (unhomeliness) [26, 29], що описує психологічне відчуття культурної дислокації – внутрішнього розриву між власною ідентичністю та нав'язаними імперськими моделями. Нав'язування чужої мови, культури та історичних наративів в освітній системі Східної Європи призводило до формування стану культурного відчуження серед українських студентів та інтелектуалів. Русифікація освіти та системне заперечення української самобутності створювали глибоку психологічну травму, яка впливала на формування національної свідомості [25, с. 140].

Унікальність російського/радянського колоніалізму полягає в його специфічних механізмах ідеологічного маскуваня. На відміну від класичних західноєвропейських імперій, Росія ретельно маскувала свою експансію під риторику "братерства" і "спільної історії". Російський імперіалізм був спрямований не лише на підкорення, а й на привласнення української історії та культури, що проявилось у спробах оголосити українську мову "діалектом" російської, а українців – "частиною єдиного російського народу". І зрештою, у результаті тривалих зусиль російському імперіалізму вдалося майже переконати навіть значну частину англосовітської громадськості, у тому числі науковців, що російського (радянського і сучасного) імперіалізму як такого, начебто не існує. Стабільно привілейоване становище «російської перспективи» у західній академії стало логічним результатом такого панівного сприйняття [25, с. 139-141].

Цей історичний досвід маргіналізації неросійських народів на користь російськентричних наративів і дискурсів визначає особливості процесу деколонізації в Україні. Він передбачає не лише усунення російського культурного впливу, але й фундаментальне відновлення власної історії та ідентичності, спотворених і привласнених імперією. Внесок українських дослідників, таких як М. Павлишин, С. Величенко, Т. Гундорова [2, 5, 11, 12, 16], має визначальне значення для побудови теоретичної рамки, що відповідає українському досвіду постколоніальності.

Таким чином, Харківський університет постає класичним прикладом "оспорюваного простору" – інституції, яка, будучи створеною імперією для імперських потреб, стала ареною боротьби за національне відродження та суб'єктність. Його історія віддзеркалює процеси амбівалентності, гібридизації та опору, що лежать у серцевині постколоніального досвіду.

Місце (не)лояльності: Харківський імператорський університет як амбівалентний простір колоніального знання

Акт заснування Імператорського Харківського університету, датований 17 (5) листопада 1804 року [18, с. 225-290], розгортається не як просте адміністративне рішення, але як акт вписування імперської влади в тканину колонізованого простору, жест, що просякнутий амбівалентністю самого Просвітництва, яке одночасно проголошувало універсальність розуму та санкціонувало практики колоніального домінування [22, с. 1-5]. Університет, задуманий як інструмент освітньої реформи Олександра I, мав на меті модернізацію імперії та культивування лояльних суб'єктів для державної служби [18, с. 225], поширюючи "корисні знання" [18, с. 225], що неминуче несли в собі відбиток імперського центру та його "великого наративу", який конструював Україну як "Малоросію", підпорядковану периферію. Просвітницький імпульс виявляє свою внутрішню суперечність: прагнення до універсальності стикається з необхідністю контролю та асиміляції "іншого" [22, с. 227].

Текст Статуту 1804 року постає як документ колоніальної амбівалентності. З одного боку, він декларує намір запровадити європейську модель університетської автономії: виборність посад, власний суд, певну свободу від місцевої влади, ніби повторюючи ідеали Просвітництва. З іншого боку, цей самий текст підпорядковує університет попечителю, Міністерству народної освіти, імператору [18, с. 225], укорінюючи його в сувору вертикаль імперської влади. Університет стає лімінальним простором, де європейська форма поєднується з імперським змістом, де модернізація служить не емансипації, а закріпленню

підпорядкування. Цей простір створює "майже те саме, але не зовсім" [21, с. 88], породжуючи тривожну подібність, що загрожує розкрити штучність імперських претензій на універсальність.

Функціонуючи як машина виробництва знання, що легітимізує імперську гегемонію, університет водночас став місцем непередбачуваних ефектів. Концентрація інтелектуалів, навіть у межах цензурованого доступу до європейських ідей, і формування студентських спільнот утворювали "третій простір" [21, с. 90], де імперський дискурс перетинався з місцевим досвідом, де мімікрія починала давати збої. Виникнення Харківського романтизму, українського національного відродження, діяльність Василя Каразіна – все це приклади того, як інструмент імперського панування ставав сценою для артикуляції національної відмінності.

Подвійна лояльність діячів відродження – вірнопідданість імперії та прихильність до ідеї малоросійської, а згодом української самобутності – є проявом класичної колоніальної амбівалентності, спробою узгодити суперечливі ідентичності у просторі, де влада колонізатора ніколи не є абсолютно тотальною. Сам акт критичного мислення, що є невід'ємною складовою університетської традиції, навіть коли вона поставлена на службу імперії, неминуче продукує тріщини, через які пробивається альтернативний голос, ставлячи під сумнів самі основи колоніальної легітимності.

Радянський період: розрив і повторення колоніального сценарію

Прихід радянської влади знаменував собою не просто зміну політичного режиму, а спробу радикального епістемічного розриву, насильницького переписування історії та стирання попередньої інституційної пам'яті Харківського університету. Ліквідація університету в 1920 році [6, с. 71] та його фрагментація й реорганізація у нові інститути, такі як Харківський інститут народної освіти, стали актом символічного насильства, спрямованого на знищення зв'язку із "буржуазним" минулим і на очищення простору для нового тоталітарного проекту. Хоч і під іншим ідеологічним знаменом, радянська освітня політика продовжувала колоніальну логіку стирання відмінностей та підпорядкування.

Спроба створити нового суб'єкта і нову епістему відбувалася шляхом жорсткого ідеологічного контролю. Впровадження марксистсько-ленінської догми в освітній процес, знищення академічної автономії через призначення комісарів, підпорядкування наукових досліджень партійним директивам [6, с. 74], політика "пролетаризації" студентства і масштабні репресії проти викладачів та студентів були складовою широкого проекту дисциплінування і гомогенізації.

Навіть політика "коренізації" 1920-х років виявилася лише тактичним маневром. Згорнута на початку 1930-х, вона поступилася місцем новій хвилі русифікації, що свідчила про незмінність колоніальної мети – асиміляції та розчинення української ідентичності [7, с. 240].

Відновлення університету у 1933 році не було поверненням до традиційної університетської моделі, а створенням нового симулякру: інституції, що зберігала стару назву, але функціонувала в межах суворого ідеологічного контролю. Радянський університет став простором, де кульмінаційно реалізувалася спроба знищення амбівалентності та альтернативності мислення. Проте, відповідно до постколоніальної логіки, навіть у таких репресивних умовах зберігався потенціал для виникнення нових гібридних форм ідентичності, що мовчазно підважували тотальність системи.

У повоєнний період негативні тенденції знайшли своє продовження. Відомий історик Б. Кравченко наводить красномовні Статистичні дані щодо національного складу студентства України. Він зафіксував наслідки соціальної та національної дискримінації. Так, «у 1955/1956 академічному році українці становили 63,8 відсотка студентів, що відвідували вузи республіки. На 1970/1971 р. частка українців упала до 59,9 відсотка» [7, с. 285].

Таким чином, радянський період не був абсолютним розривом з імперським минулим, а радше новою, ще більш жорсткою, модуляцією колоніальної влади над знанням і суб'єктністю, у якій амбівалентність, притаманна колоніальному досвіду, зберігалася у прихованих формах.

Пострадянський період: колоніальна інерція й нові виклики

Відновлення незалежності України у 1991 році відкрило нову сторінку в історії Харківського університету, який у 1999 році отримав статус національного та ім'я свого засновника – Василя Каразіна. Проте здобуття політичного суверенітету не означало автоматичного подолання глибоко вкорінених колоніальних та радянських спадків. Пострадянський період характеризувався складною динамікою колоніальної інерції та поступовим, хоча й не завжди послідовним, процесом національного самоствердження.

На початку ХХІ століття, як зазначає польська дослідниця О. Гнатюк, в українському суспільстві домінували два проекти культурної тожсамости – пострадянський і національний [3, с. 24]. Значна частина інституційних звичок, успадкованих із радянської доби, виявилася надзвичайно стійкою. В університетському управлінні зберігалися ієрархічні моделі, патронажні мережі та залежність від центральних органів влади. Академічна культура часто залишалася закритою, з обмеженою мобільністю та повільним впровадженням міжнародних стандартів. Особливо показовою була мовна ситуація: попри державний статус української мови, російська тривалий час домінувала в навчальному процесі, науковій комунікації та адміністративному діловодстві, включно з Харковом [9, с. 131]. Це було яскравим проявом інерції русифікаційної політики попередніх епох.

Такий стан речей демонструє, що колоніальні практики й ментальні установки не зникають автоматично зі зміною державної належності. Вони закріплюються в інституційних структурах, повсякденних практиках і культурних нормах, вимагаючи свідомих та цілеспрямованих зусиль для їх подолання. Формальна незалежність виявилася недостатньою для глибокої деколонізації; радянська система залишила механізми самовідтворення, які діяли за інерцією.

Водночас пострадянський період став часом поступового національного відродження та активізації громадянського суспільства. Події Помаранчевої революції 2004 року та Революції Гідності 2013–2014 років стали потужними каталізаторами цих процесів. Університети, особливо студентські та викладацькі спільноти, часто перетворювалися на важливі майданчики для деколоніальної критики, обговорення питань національної ідентичності, історії та мови [4, с. 49-58]. Студенти та викладачі відігравали значну роль у формуванні громадянського суспільства та в артикуляції національних інтересів, вимагаючи змін в освітній політиці та суспільному житті загалом [10, с. 14-24].

Таким чином, університет у цей період став ареною боротьби між успадкованою радянсько-колоніальною моделлю та зростаючим прагненням до національної самобутності й європейської інтеграції. Ця напруга відображала ширші суспільні процеси пошуку Україною власного шляху після століть імперського підпорядкування. Деколонізація постала не як одномоментний акт, а як тривалий і суперечливий процес подолання минулого, що вимагав не лише політичної волі, а й глибоких змін у культурі та свідомості. Це зумовило своєю чергою спалах зацікавлення теоретичними і практичними аспектами постколоніалізму [10, 13, 16, 17, 19].

Повномасштабна війна як каталізатор деколонізації

Початок повномасштабного вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року став трагічним і водночас переломним моментом в історії Харківського університету та всієї України. Опинившись у прифронтовій зоні, місто Харків зазнало масованих обстрілів, а університет зазнав значних руйнувань. Були пошкоджені та зруйновані навчальні корпуси, лабораторії, бібліотека. Університетська спільнота зазнала втрат: загинули та постраждали викладачі, співробітники, студенти. Тисячі каразінців були змушені залишити свої домівки, рятуючись від війни.

Попри всі випробування, університет продемонстрував надзвичайну стійкість і продовжив свою діяльність. Навчальний процес було переведено у дистанційний формат, викладачі та студенти, перебуваючи в різних куточках України та за її межами, докладали героїчних зусиль для збереження академічного життя. Багато членів університетської спільноти долучилися до волонтерського руху та оборони країни. Університет звернувся до

світової академічної спільноти з закликом про допомогу та підтримку [20], що знайшло втілення у численних програмах солідарності, стипендіях та проектах співпраці, таких як "Невидимий університет для України" [23], програма підтримки вчених від Elliott School [27], з Університетом Фрідріха Шиллера в Єні [28].

Найважливішим наслідком війни стало різке прискорення процесів деколонізації. Якщо раніше ці процеси часто були повільними та суперечливими, то пряма агресія Росії, яка відкрито декларувала мету знищення української державності та ідентичності, зробила деколонізацію нагальною життєвою необхідністю. Війна остаточно розвіяла ілюзії щодо "братніх народів" чи "спільного культурного простору", викривши імперську сутність російської політики.

Ця прискорена деколонізація проявилася у кількох основних напрямках. Було розпочато активний перегляд змісту навчальних програм з метою усунення російськоцентричних та радянських наративів і впровадження постколоніальної критики [1, 15, 24]. Було створено нові курси з деколоніальної історії, політики пам'яті, філософії, українського мистецтва тощо. Значну увагу приділяли також деколонізації символічного простору: перейменуванню вулиць, аудиторій, демонтажу пам'ятників російського та радянського минулого [8], що стало частиною загальнонаціональної політики переосмислення міських наративів.

У мовній політиці остаточно утвердилася українська мова як єдина мова освітнього процесу, наукової комунікації та адміністративного діловодства [14, с. 8]. Переосмислення ролі університету також стало очевидним: він більше не обмежується функціями освіти й науки, а перетворився на активного учасника боротьби за національну ідентичність, документування воєнних злочинів та збереження культурної спадщини.

Важливо зазначити, що українська деколонізація суттєво відрізняється від західних дискурсів "воук" чи "культури скасування". Вона не є лише переосмисленням минулого, а є боротьбою за національне виживання та самовизначення в умовах агресії.

Висновки

Історична трансформація Харківського університету – від інструмента імперської політики до осередку національного опору та інтелектуального суверенітету – є складним і багатовимірним процесом, що віддзеркалює ширші динаміки української історії. Від моменту заснування університету як частини імперського проекту модернізації й асиміляції, через радянську спробу тотальної ідеологічної перекоди і знищення автономії, до пострадянської боротьби з колоніальною інерцією та сучасної рішучої деколонізації в умовах війни, університет пройшов шлях постійного переосмислення своєї місії та ідентичності.

Постколоніальна теорія надає ефективні аналітичні інструменти для осмислення цієї складної траєкторії. Концепції амбівалентності, мімікрії та гібридності, розроблені видатним теоретиком постколоніальних студій Хомі Бгабга, дозволяють побачити, як інституція, створена для підпорядкування, могла стати простором для зародження критичної рефлексії та національної самосвідомості. Університет, що функціонував у режимі "майже те саме, але не зовсім" [21, с. 88], не тільки відтворював імперські наративи, а й породжував нові форми гібридної ідентичності, що ставали основою для майбутнього опору.

Особливістю російського колоніалізму, порівняно з класичними західноєвропейськими моделями, є прагнення не лише підкорити, а й привласнити культуру колонізованого народу. Це виявлялося у спробах заперечення української окремішності, приписування собі української історії та ігнорування права українців на власну суб'єктність. Така специфіка зумовлює необхідність глибокої деколонізації, що виходить за межі простої політичної незалежності й передбачає відновлення власної історії, культури та ідентичності.

Початок повномасштабної війни Росії проти України 24 лютого 2022 року став могутнім каталізатором цих процесів. Харківський університет, опинившись на передовій боротьби, перетворився з об'єкта історичних впливів на активного суб'єкта спротиву, переосмислення та творення. Академічна спільнота продемонструвала героїзм, стійкість і здатність адаптуватися, зберігаючи освітній і науковий процес, попри загрози фізичному існуванню.

Деколонізація освітнього простору сьогодні постає не лише як політична або ідеологічна вимога, але як фундаментальна культурно-онтологічна потреба. Вона передбачає системний перегляд навчальних програм, реформу інституційних структур, повну українізацію комунікації, переосмислення символічного простору і активну інтеграцію у світову наукову спільноту. У цьому процесі важливо зберігати баланс між рішучістю змін і критичною рефлексією, уникаючи заміни однієї форми догматизму іншою.

Таким чином, історичний досвід Харківського університету є мікрокосмом ширших трансформацій українського суспільства – складної, багатопланової боротьби за право бути собою у світі, що тривалий час заперечував це право. Історія університету є водночас історією опору, адаптації та творчого переосмислення, яка надихає на подальшу боротьбу за знання, визнання, свободу й гідність у глобальному контексті постколоніального світу.

Конфлікт інтересів

Автор заявляє, що конфлікту інтересів щодо публікації цього рукопису немає. Крім того, він повністю дотримується етичних норм, у тому числі неприпустимості плагіату, фальсифікації даних і подвійної публікації.

Список використаної літератури

1. Бондар Д., Попович З. Українська наука: деколонізація чи ліквідація? Хвиля. 2022. 25 грудня. URL: https://hvylya.net/uk/analytics/264818-ukrainskaya-nauka-dekolonizaciya-ili-likvidaciya#google_vignette
2. Величенко С. Питання російського колоніалізму в українській думці. Політична залежність, ідентичність та економічний розвиток. *Історична пам'ять і тоталітаризм: досвід Східної та Центральної Європи* / Кравченко В. (ред.). Харків: ХТМТ, 2009. С. 300-344.
3. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність. Київ: Критика, 2005. 528 с.
4. Гомілко О. Деколонізація української культури: політика воук чи національне пробудження? *Філософська думка*. 2023. № 3. С. 49-58. DOI: https://doi.org/10.15407/fd2023.03.049
5. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: статті та есеї / Тамара Гундорова. Київ : Грані-Т, 2013. 548 с.
6. Кузьменко М. М. Система освіти в УСРР у 1920-х рр.: історико-теоретичний аспект. *Український історичний журнал*. 2004. № 5. С. 66-80.
7. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. / пер. з англ. В. Івашко, В. Корнієнко. Київ: Основи, 1997. 423 с.
8. Локальна пам'ять, деколонізація на Харківщині та інші новини регіонів. Український інститут національної пам'яті. 2024. 14 серпня. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/lokalna-pamyat-dekolonizaciya-na-harkivshchyni-ta-inshi-novyny-regioniv11>
9. Масенко Л. Мова і суспільство: постколоніальний вимір. Київ: КМ Академія, 2004. 164 с.
10. Міхейцева-Цінгрош К. Теоретичні засади та практичні втілення дискурсу деколонізації в культурній політиці України (на прикладі проєкту Odesa Decolonization). *Грані*. 2024. Т. 27. № 5. С. 14-24.
11. Павлишин М. Козаки в Ямайці: постколоніальні риси в сучасній українській культурі. *Слово і час*. 1994. № 4-5. С. 65-71.
12. Постколоніалізм. Генерації Культури / за ред. Т. Гундорової та А. Матусяк. Київ: Лаурис, 2014. 336 с.
13. Сінченко О. Гавриловська Марина. Постколоніальні дослідження: український вимір. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Філологічні науки*. 2014. № 3. С. 109-113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Litpro_2014_3_30.

14. Статут Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (нова редакція). Харків, 2022. 66 с.
15. Судин Д. Міфи радянської доби: спростування та розвінчування в постколоніальний період. *Народна творчість та етнологія*. 2023. № 1. С. 5-16. DOI: (<https://doi.org/10.15407/nte2023.01.005>)
16. Схід-Захід. Іст. культ. зб. Інститут ім. Ковальських. Харків, 2013. Вип. 16-17. Нео-анти-колоніалізм vs нео-імперіалізм: релевантність постколоніального дискурсу на пострадянському просторі / за ред. Г. Грінченко, Т. Дзяевич; Східний інститут українознавства ім. Ковальських та ін. Харків: «НТМТ», 2013. 551 с.
17. Троян С. Постколоніальні студії: Україна в постколоніальних дослідженнях [w:] *Postkolonializm – Tożsamość – Gender. Europa Środkowa, Wschodnia i Południowo-Wschodnia*, pod redakcją Agnieszki Matusiak, Wrocław 2014, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 61-74. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/31371>
18. Устав Императорского Харьковского университета. Периодическое сочинение об успехах народного просвещения. Санкт-Петербург: Императорская академия наук, 1805. № 10. С. 225-290.
19. Юрчук О. О. Особливості формування та стратегії репрезентації антиколоніального та постколоніального художніх дискурсів в українській літературі: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2015. 40 с.
20. Appeal of Karazin University to the world academic community. V.N. Karazin Kharkiv National University. 2022. URL: (<https://karazin.ua/en/news/zvernennia-karazinskoho-universytetu-do-nbsp-svitovoi-univer/>)
21. Bhabha H. *The Location of Culture*. London; New York: Routledge, 1994. 285 p.
22. Carey D., Festa L. (Eds.). *The Postcolonial Enlightenment: Eighteenth-century Colonialism and Postcolonial Theory*. Oxford: Oxford University Press, 2009. 325 p.
23. Invisible University for Ukraine: Fall 2022 Report. Central European University. URL: https://www.ceu.edu/sites/default/files/attachment/basic_page/27707/invisibleuniversityforukrainefall2022report.pdf
24. Korablyova V. The decolonization of education and research in Belarus and Ukraine: theoretical challenges and practical tasks. *Canadian Slavonic Papers*. 2023. Vol. 65. № 4. P. 411-431.
25. Kushnir O. Decolonising Knowledge Production about Ukraine: A Security Aspect. *Polish Political Science Yearbook*. 2024. T. 53. № 3. С. 139-154. URL: (<https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/ppsy/53-3/ppsy2024310.pdf>)
26. Moghaddasi Rostami Ali Akbar The Notion of Unhomeliness in the Pickup: Homi Bhabha Revisited. URL: (<http://dx.doi.org/10.7575/aiac.all.v.7n.1p.157>). DOI: 10.7575/aiac.all.v.7n.1p.157
27. Petrach Program on Ukraine. Elliott School of International Affairs, George Washington University. URL: <https://ieres.elliott.gwu.edu/programs/petrach-program-on-ukraine/>
28. Public Policy and Institutional Change in the Middle of Conflict (PPICMC) - *Online Journal. Friedrich-Schiller University of Jena & V. N. Karazin Kharkiv National University*. URL: <https://www.jcrs.uni-jena.de/1584/journal>
29. Wahyuni P., Ihsan P., Lestari S. (2022). Unhomeliness and Hybridity in Jung's Shine: Postcolonial Study. *IDEAS*. Vol. 10, No. 1, pp. 632-647. DOI: (<https://doi.org/10.24256/ideas.v10i1.2739>)

M. V. CHUHJENKO, PhD (Philosophy),

Associate professor of the Department of Ukrainian Studies

e-mail: m.v.chuguenko@karazin.ua; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4340-6890>

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

FROM IMPERIAL TO NATIONAL: THE HISTORICAL TRANSFORMATION OF KHARKIV UNIVERSITY THROUGH THE LENS OF POSTCOLONIAL THEORY

Purpose. The article aims to analyse the historical transformation of Kharkiv University from the imperial era to the present day through the lens of postcolonial theory, particularly the concepts of Homi Bhabha, demonstrating how the university, founded as an instrument of imperial rule, simultaneously became a space for national resistance and reflection. It examines the impact of Russian/Soviet colonialism on institutional culture, the educational process, and identity formation, and analyses the contemporary processes of decolonisation catalysed by the full-scale war of 2022.

Methodology. The research methodology is based on applying postcolonial theory as an analytical tool to the historical analysis of Kharkiv University's development. Key concepts by Homi Bhabha are employed: the ambivalence of colonial discourse, mimicry as a strategy of imitation that produces difference, hybridity as a result of cultural interaction in the "third space" and "unhomeliness" as a manifestation of cultural dislocation. The specificity of Russian colonialism, aimed at appropriating history and culture, is taken into account.

Scientific Novelty. For the first time in national historiography, the complex history of Kharkiv University throughout the imperial, Soviet, and post-Soviet periods has become the subject of special scientific research, analysed through the systematic application of the theoretical apparatus of postcolonial studies, particularly H. Bhabha's concepts. The ambivalent role of the university as an institution that both transmitted imperial narratives and created space for the formation of national subjectivity is revealed. The current stage of the university's decolonisation is analysed as a multi-level process accelerated by the war.

Conclusions. The historical path of Kharkiv University exemplifies colonial ambivalence, where the imperial project coexisted with the emergence of national resistance. Bhabha's concepts (mimicry, hybridity) effectively explain this dynamic. The specificity of Russian colonialism lay in its aspiration to appropriate Ukrainian culture. The full-scale war of 2022 catalysed decolonisation, which involves systemic changes in curricula, institutional culture, language policy, symbolic space, and international integration, establishing the university as a subject of Ukrainian intellectual independence.

Keywords: *Kharkiv University, postcolonial theory, Homi Bhabha, mimicry, decolonization, Russian colonialism, hybridity.*

Conflict of interest

The author declares that there is no conflict of interest regarding the publication of this manuscript. In addition, the author fully complies with ethical standards, including the inadmissibility of plagiarism, data falsification, and duplicate publication.

References

1. Bondar D., Popovych Z. Ukrainian Science: Decolonization or Liquidation? *Khvylya*. 2022. 25 December. URL: https://hvylya.net/uk/analytics/264818-ukrainskaya-nauka-dekolonizaciya-ili-likvidaciya#google_vignette (in Ukrainian)
2. Velychenko S. The Question of Russian Colonialism in Ukrainian Thought. Political Dependence, Identity and Economic Development. *Historical Memory and Totalitarianism: The Experience of Eastern and Central Europe* / Kravchenko V. (ed.). Kharkiv: KhTMT, 2009. Pp. 300–344. (in Ukrainian)

3. Hnatiuk O. Farewell to the Empire: Ukrainian Debates on Identity. Kyiv: Krytyka, 2005. 528 p. (in Ukrainian)
4. Homilko O. Decolonization of Ukrainian Culture: Woke Politics or National Awakening? *Filosofska Dumka*. 2023. No. 3. Pp. 49–58. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2023.03.049> (in Ukrainian)
5. Hundorova T. Transitional Culture. Symptoms of Postcolonial Trauma: Articles and Essays. Kyiv: Hrani-T, 2013. 548 p. (in Ukrainian)
6. Kuzmenko M. M. The Education System in the Ukrainian SSR in the 1920s: Historical and Theoretical Aspect. *Ukrainian Historical Journal*. 2004. No. 5. Pp. 66–80. (in Ukrainian) (in Ukrainian)
7. Kravchenko B. Social Change and National Consciousness in Twentieth-Century Ukraine / transl. from English by V. Ivashko, V. Kornienko. Kyiv: Osnovy, 1997. 423 p. (in Ukrainian)
8. Local Memory, Decolonization in the Kharkiv Region and Other Regional News. Ukrainian Institute of National Memory. 2024. 14 August. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/lokalna-pamyat-dekolonizaciya-na-harkivshchyni-ta-inshi-novyny-regioniv11> (in Ukrainian)
9. Masenko L. Language and Society: A Postcolonial Dimension. Kyiv: KM Academy, 2004. 164 p. (in Ukrainian)
10. Mikheitseva-Tsingrosh K. Theoretical Foundations and Practical Implementations of the Discourse of Decolonization in Ukraine’s Cultural Policy (a Case Study of the Odesa Decolonization Project). *Hrani*. 2024. Vol. 27. No. 5. Pp. 14–24. (in Ukrainian)
11. Pavlyshyn M. Cossacks in Jamaica: Postcolonial Features in Contemporary Ukrainian Culture. *Slovo i Chas*. 1994. No. 4–5. Pp. 65–71. (in Ukrainian)
12. Postcolonialism. Generations of Culture / eds. T. Hundorova and A. Matusiak. Kyiv: Laurus, 2014. 336 p. (in Ukrainian)
13. Sinchenko O., Havrylovska M. Postcolonial Studies: The Ukrainian Dimension. *Literary Process: Methodology, Names, Trends. Philological Sciences*. 2014. No. 3. Pp. 109–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Litpro_2014_3_30 (in Ukrainian)
14. Statute of V. N. Karazin Kharkiv National University (new edition). Kharkiv, 2022. 66 p. (in Ukrainian) (in Ukrainian)
15. Sudyn D. Myths of the Soviet Era: Refutation and Deconstruction in the Postcolonial Period. *Folk Art and Ethnology*. 2023. No. 1. Pp. 5–16. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2023.01.005>
16. East–West. Historical and Cultural Collection. Kovalsky Institute. Kharkiv, 2013. Issues 16–17. Neo-Anti-Colonialism vs. Neo-Imperialism: The Relevance of Postcolonial Discourse in the Post-Soviet Space / eds. H. Hrinchenko, T. Dziadevych; Eastern Institute of Ukrainian Studies named after Kovalsky et al. Kharkiv: “NTMT”, 2013. 551 p. (in Ukrainian)
17. Troian S. Postcolonial Studies: Ukraine in Postcolonial Research [in:] Postkolonializm – Tożsamość – Gender. Central, Eastern and South-Eastern Europe, ed. by Agnieszka Matusiak, Wrocław 2014, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, pp. 61–74. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/31371> (in Ukrainian)
18. Charter of the Imperial Kharkiv University. Periodical on the Successes of Public Education. Saint Petersburg: Imperial Academy of Sciences, 1805. No. 10. Pp. 225–290. (in Russian)
19. Yurchuk O. O. Features of Formation and Strategies of Representation of Anti-Colonial and Postcolonial Artistic Discourses in Ukrainian Literature: Author’s Abstract of the Dissertation for the Degree of Candidate of Philological Sciences. Kyiv, 2015. 40 p. (in Ukrainian)
20. Appeal of Karazin University to the World Academic Community. V. N. Karazin Kharkiv National University. 2022. URL: <https://karazin.ua/en/news/zvernennia-karazinskoho-universytetu-do-nbsp-svitovoi-univer/>
21. Bhabha H. The Location of Culture. London; New York: Routledge, 1994. 285 p.
22. Carey D., Festa L. (Eds.). The Postcolonial Enlightenment: Eighteenth-century Colonialism and Postcolonial Theory. Oxford: Oxford University Press, 2009. 325 p.

23. Invisible University for Ukraine: Fall 2022 Report. Central European University. URL: https://www.ceu.edu/sites/default/files/attachment/basic_page/27707/invisibleuniversityforukrainefall2022report.pdf
24. Korablyova V. The Decolonization of Education and Research in Belarus and Ukraine: Theoretical Challenges and Practical Tasks. *Canadian Slavonic Papers*. 2023. Vol. 65. No. 4. Pp. 411–431.
25. Kushnir O. Decolonising Knowledge Production about Ukraine: A Security Aspect. *Polish Political Science Yearbook*. 2024. Vol. 53. No. 3. Pp. 139–154. URL: <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/ppsy/53-3/ppsy2024310.pdf>
26. Moghaddasi Rostami Ali Akbar. The Notion of Unhomeliness in the Pickup: Homi Bhabha Revisited. URL: <http://dx.doi.org/10.7575/aiac.all.v.7n.1p.157>. DOI: 10.7575/aiac.all.v.7n.1p.157
27. Petrach Program on Ukraine. Elliott School of International Affairs, George Washington University. URL: <https://ieres.elliott.gwu.edu/programs/petrach-program-on-ukraine/>
28. Public Policy and Institutional Change in the Middle of Conflict (PPICMC) – Online Journal. Friedrich-Schiller University of Jena & V. N. Karazin Kharkiv National University. URL: <https://www.jcrs.uni-jena.de/1584/journal>
29. Wahyuni P., Ihsan P., Lestari S. (2022). Unhomeliness and Hybridity in Jung's Shine: Postcolonial Study. *IDEAS*. Vol. 10, No. 1, pp. 632–647. DOI: <https://doi.org/10.24256/ideas.v10i1.2739>

Текст надійшов до редакції 30.08.2025. / The text was received by the editors 30.08.2025.

Текст затверджено до друку 08.10.2025. / The text is recommended for printing 08.10.2025.

Текст опубліковано 30.12.2025. / The text was published on 30.12.2025.